

Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihinde Reform Çabaları, ve Müavir Paşa Adolphus Slade

Gökhan Ak*

Öz: Osmanlı İmparatorluğu'nun son üç yüzyılı, devlet ve toplum yapısında giri ile yeni modernleşme çabaları, özellikle 19. yüzyılın uluslararası ilişkileriyle yer aldığı tarihsel bir süreçtir. Reform girişimleri, yabancı askerî baskı, sosyal problemlerin çözülmesi amacıyla öncelikle orduya yönlendirilmiş ve orduda, çeşitli uluslardan Batılı askerî personelin danışmanlık ve eğitim desteğine başvurulmuştur. Bu çabaların ana amacı, ulusal ve yabancı kaynaklardan yararlanarak, bir İngiliz deniz subayı olarak, 19. yüzyıl Osmanlı Donanması'nda Ferik Paşa (Tümamiral) rütbesiyle danışmanlık ve komuta görevlerinde bulunan Müavir Paşa Adolphus Slade'in Osmanlı-Türk donanmasındaki yaşamı ile İmparatorluk'un reform çabaları arasındaki ilişkiyi, etkileşimi ve etkileşimlerini, disiplinlerarası bir yaklaşımla, neden-sonuç ilişkisi bağlamında irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Adolphus Slade, Müavir Paşa, Osmanlı-Türk denizcilik tarihi, Osmanlı reform çabaları, denizcilik siyasaları,

Reform Efforts in the Ottoman-Turkish Maritime History: The Case of Müavir Pasha Adolphus Slade

Abstract: The last three hundred years of the Ottoman Empire is a historical period in which intensive reform efforts regarding structures of statecraft and society had been in a state of turmoil with the international relations of the 19th century particularly. Statesmen of the Empire aimed their reform efforts at the Armed Forces in order to prevent lasting military failures, and thus, enabled consultancy and trainee support of various military advisors of different Western nationality in the Armed Forces. Though being a British naval officer, the case of Adolphus Slade, who conducted an advisory duty and even actively commanded in the 19th-century-Ottoman Navy with Vice Admiral (Ferik Pasha) rank, is worth to be explored carefully. The aim of this study is to analyze relations, dilemmas, and interactions between Adolphus Slade's life in the Ottoman-Turkish geography and reform efforts of the Empire in the context of cause-and-effect relationship with an interdisciplinary approach by making use of the national and foreign archives.

Keywords: Adolphus Slade, Müavir Pasha, Ottoman-Turkish naval history, Ottoman reform efforts, maritime policies

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sadabad Kampüsü, Karaman/İstanbul/Türkiye.

Makale gönderim tarihi: 26.02.2016

Makale kabul tarihi: 10.08.2016

Giri

Dünya denizcilik tarihinde reform çabalar,, siyasal, sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda giri ilen modernle me faaliyetleri içerisinde ön s,ralarda yer alm, t,r (Tezcan, 2009: 556-572).¹ Bunun ba l,ca sebebi, 15. yüzy,ldan itibaren okyanus ve denizlerin, küresel egemenlik ve sömürü düzeni pe indeki emperyal Bat,l, devletler ile Rusya'n, öncelikli ilgi alan, ve hegemonya sa lama arac, haline gelmesidir (Mahan, 1911: 55-61).² Osmanl, mparatorlu u'nda ise, 1699 Karlofça Antla mas, sonras,nda girilen dönemde, 1727'de III. Ahmed, 1729'da I. Mahmut, 1750'de III. Mustafa gibi padi ahlr, al,nan askerî yenilgilerin, teknikte ve bilimde Bat,ın, hayli gerisinde kal,nmas,ndan kaynakland, ,n, görünce, orduda -öncelikle de e itim alan,nda olmak üzere- bir tak,m ,slâhat faaliyetlerine giri meye karar vermi lerdir (Kuran, 1976: 1003).

Avrupa devletleri, Türkler'ın 1453'te stanbul'u fethi ile do u ticaret yolunu kapamas, üzerine, 16. yüzy,ldan itibaren gerçekle tirmek zorunda kald,klar, co rafi ke ifler ve merkantalizm (ticaret devrimi) vas,tas,yla, zenginle meye ve dü ün alan,nda de i im ve dönü üm ya amaya ba lam, lard,r. 1699 tarihli Karlofça Antla mas, sonras, girilen dönem ise, Osmanl, mparatorlu u'nun Avrupa devletleri ve Rusya kar ,s,nda giderek h,zlanan bir ekilde güç kaybetti i, askerî hezimetlere u ramaya ba lad, , bir süreçtir. Bu duruma, sosyal ve ticari alanlardaki devrimler ile 18. yüzy,lda Avrupa'da Ayd,nlanma ça ,n,n sa lad, , bilimsel dü ünebilme niteli i, Rönesans ve Reform gibi ak,m,lar ve bunlar,n yol açt, , sanayî ve endüstri devrimleri de eklenince, tek gerçek Osmanl, mparatorlu u'nun Bat, ve Rusya kar ,s,nda art,k eskisi kadar güçlü olmad, , gerçe idir. Lewis'ın (1984: 45) vurgusuyla, Osmanl, mparatorlu u, 1699 Karlofça Antla mas, sonras,nda eski satvet ve ehemmiyetini kaybederek, Avrupa siyasetine yönelmi ve devletleraras, ili kilerde yaln,z ba ,na hareketlerden ziyade, i birli i, yard,m,la ma ve destek siyasalar,n, benimsemeye yönelmi tir. Osmanl, yöneticileri, özellikle 1699 yenilgileri ertesinde Avrupa medeniyetinden teknik, teknoloji ve bilim baz, somut unsurlar,n seçilmesi yoluyla, dönemin Rusya's,nda oldu una benzer ekilde dinamik bir Bat,l,la ma ve modernle me ba arabilece ini; böylelikle mevcut bütün siyasî, ilmî ve askerî zafiyetlerinden s,yr,larak eski gücünü kazanabilece ine inanmaya ba lam, t,r.³

¹ Türklerin denizlerdeki sava lar,, donanma alan,ndaki te kilatlanmalar, ve mparatorlu un son üç yüz y,l,nda artarak gerçekle tirilen düzenleme, iyile tirme, yenile tirme ve geli tirme giri imleriyle ilgili konular, içeren Osmanl,-Türk Deniz Kuvvetleri ve Donanma tarihlerine ili kin yetkin çal, malar olarak bkz. (Mehmed ükrü, 1890 [1306]); Ali Fahri, 1915 [1331]); (Mirmiro lu, 1946); (Büyüktu rul, 1982); (Uzunçar ,l., 1988); (Bostan, 1992; 2007); (Gencer, 1986; 2002); (Öcal, 2008); (Ar,kan, 2009).

² Konuyla ilgili ayr,nt, için bkz. (Potter ve Nimitz, 1960); (Hattendorf, 1991); (Bruce vd., 2011); (Crammond, 1914: 777-807).

³ Ayr,nt, için bkz. (Karagöz, 1995: 173-194); (Berkes, 1973: 47-79); (Karal, 1940).

Nitekim Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri, özellikle Sultan III. Selim dönemi geldiğinde, artık Kanun-i Sultan Süleyman dönemindeki ilmi, siyasi ve askerî anlayış, yöntemler ve yaklaşımlar ve yöntemlerle bunlar, esasta top, atlı süvariler ile yaya süvari yeniçeriler olarak tanımlayabiliriz- Batı ordular, karada askerî üstünlük sağlayıp başarılar elde edilemeyeceğini idrak etmeye başladılar (Sander, 2009: 198-205). Bu idraki güçlü kılan esas gerekçe ise; özellikle Avrupa'nın teknolojik alanda ve özellikle de savaş teknolojisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun önüne geçmesinin iyice görünür olmasıdır.⁴

Yine Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıl sonuna kadar sanayi alanındaki gelişimi organizasyonlara sahip özel teşebbüs girişimlerini görmek de zordur. Ancak, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren özellikle askerî sanayi alanında devlet teşebbüsleri görünür olmaya başladı. Fatih döneminde kurulan tophane ve tersane, orduya hizmet veren büyük sanayi kuruluşları olarak göze çarpmaktadır. 18. yüzyıldan sonra ise, büyük çaplı devlet teşebbüsü olarak gelişen sanayi kuruluşları, artarak devam etmiştir. Özellikle İstanbul'da 1718'den sonra önemli ölçüde devlet teşebbüsü sanayi işletmeleri kurulmuştur. Bunlar arasında, pek imalathaneleri (Üsküdar'da), kağıt fabrikası, (1744-1745'de Yalova'da), top dökümhaneleri (Hasköy'de), barut fabrikası, (Bakırköy ve Yeşilköy arasında), tüfek fabrikası, (Levent çiftliği ve Dolmabahçe'de), cam ve porselen imalatı, (Nispetiye'de), kağıthane kağıt fabrikası, saymak ve vurgulamak önemlidir (Ciner, 2007: 61; Müller-Wiener, 1992: 54-73).⁶

⁴ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Findley, 1994: 61-95); (Pacteau ve Mougel, 1993: 56-73); (Köse, 2002: 536-549).

⁵ Ancak, arşiv belgeleri, Osmanlı padişahları tarafından bir nevi askerî öngörü ve yenilikçilik dürtüsüyle kalkışılan fabrikalar ve bunlarda yabancı uzman/teknisyen istihdamı ile ulaşılan seviyenin yeterli olmadığı, belirtilmektedir. Bkz. *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*, H.H.D. (Hazine-i Hassa Defteri), Nr. 69/90 a-b, 91a. Belgelerde, bunun ana sebebi, anlaşılmasın, kalkınma fabrikaları'nın "Avrupa usulüne göre işletilememesi" olduğu ve eklende vurgulanmaktadır. Zira devlet tarafından Avrupa'dan sipariş üsluyle ustalar getirilmiş olsa da, bunların memleketlerinde kabul ettikleri kontratı ahkâmına burada uymadıkları, hiçbir şey öğrenmedikleri ve türlü türlü oyunbozanlıklar ederek, memleketin parasını, alıp savup gittiklerinden ikâyet edilmektedir (Bulu, 2012: 51). Nitekim Clark (1992: 49) göre de söz konusu yabancı uzmanlar, pek bir şey öğrenmemelerinin yanında, kendi istekleri ile ayrılmaya gibi bir tutuma da sahip de illerdi. Ouataert (1992: 32) göreyse, Hristiyan teknisyenler, Osmanlı kültürü ile bağlantılı problemlere yol açmış, t.r. Hristiyan uzmanlar toplum için etkin rol modeli olarak kabul edilmedikleri gibi, dil sorunu olmayanlar bile kamuoyu liderleri için pek de ikna edici bulunmamışlardır. Bu yüzden, bu yabancı uzmanların tavsiyeleri pek önemsenmemiştir.

⁶ Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin, Batılı anlamda Avrupa sanayi tekniklerini almak için 1839 Tanzimat reformları'nı beklemediği görülmektedir. 1790'da III. Selim'in "Nizam-ı Cedit" oluşturduğu hareketi askerî sanayi alanında Avrupa sanayi tekniklerinin kullanılmasına başladığı ilk zamanlardır. 1793'den sonra ise, daha geniş bir sahaya kapsayacak şekilde modern Avrupa usul ve teçhizatını içeren top, gülle, barut ve mayın imali Osmanlı İmparatorluğu'na getirilmiştir. III. Selim'den sonra Batılı anlamda sanayi tekniklerini alma çabaları, II. Mahmut döneminin ilk yirmi yılında duracaktır. 20 yıllık durgunluğun ardından Avrupa sanayi üstünlüğü Osmanlı'ya aktarma çabaları, yeniden devam edecektir. Batı tarzı reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'na getirmekteki temel amaç, devletin hem içte hem de dışta kaybettiği otoriteyi tekrar eski gücüne ulaştırabilme isteğidir. Bu reformlarla birlikte, merkezi otoritenin siyasi ve ekonomik gücü tahtına nüfuz ettirilmeye çalışılmış, t.r. 1839 Tanzimat'ta birlikte ise, merkezi idareyi güçlendirmeye çalışılmıştır.

Nitekim özellikle 1770'de Çe me'de u ran,lan donanma facias, sonras,nda, Rusya gibi güçlü emperyal bir kuzeyli komunun, Akdeniz yoluyla s,cak denizlere ç,kma jeopoliti ini ,srarla benimsemesi, Osmanl, ordusunda giri ilmesi öngörülen reform ve ,slâhatlar,n kara kuvvetinden önce deniz kuvvetinde yap,lmas,n,n gereklili ini göstermi tir (Özcan, 1997a: 40; Güngen, 1997: 13). Bu çerçevede, Osmanl, ordusunda, 1773 y,l,nda stanbul Haliçte Bat,l, tarzda te kil edilen ve ilerde öMühendishane-i Bahrî-i Hümâyünö ve öMühendishane-i Berrî-i Hümâyünöa dönü türülecek olan öTersane Hendesehanesiö (*The School of Mathematics*) ile ba lay,p (Levy, 1971: 32; Gülen, 1988: 32) 1918'e de in çe itli kapsam ve boyutlarda kararlı,lıkla sürdürülen iyile tirme ve modernle me giri imlerinde göze çarpan en önemli ba lamlardan birisinin, orduda birçok Avrupal, askerî personelin ömü avirö (dan, man) olarak görevlendirilmesi oldu unu söylemek mümkündür.⁷ Ancak, ço unlukla emü avirö s,fat,yla ordu saflar,na kat,lan bu yabanc, uzman personele, askerî hiyerar ik yap, içinde üst düzey rütbeler ve hatta do rudan komuta görevlerinin verilmesinin ise (Mütercimler, 2003: 41-59; Batmaz, 2010: 112-117), Türk denizcilik tarihi bak,m,ndan oldukça manidar oldu u akla gelmektedir.

Zira Osmanl, mparatorlu u'nda Yeniçerilik devrinden kalma bir usûl, -belki de- millî gururdan kaynaklanan bir lüzum gere ince, H,ristiyan dininde kalan herhangi bir yabanc,, II. Mahmut devrinde orduya al,nmaya ba land, , zaman *talimci* ad, alt,nda kullan,l,yor; rütbesi ne olursa olsun do rudan do ruya birliklere komuta edemiyordu. Ancak, 1807'de Çanakkale Bo az,ön, geçip stanbul'a sald,ran ngiliz deniz kuvvetinin ikinci komutan, da olan ünlü ngiliz Amirali Sir Sidney Smith⁸'n tavsiyesiyle, Slade'den önce Osmanl, Donanmas,na amiral rütbesiyle gelmi olan ngiliz kalyon kaptan, Sir Baldwin Walker⁹'n nispeten özel ve büyük bir salâhiyet sahibi oldu unu ve hatta *Donanma Komutan*, ünvan, dahi ald, ,n, vurgulamak önemlidir (Seyfio lu, 1945: x,,).

Dolay,s,yla, Osmanl,-Türk denizcilik tarihinin son üçyüz y,l,nda ya anan reform çabalar, ba lam,nda, Frans,z mühendisler Baron de Tott, Benois ve Brun¹⁰'dan sveçli mimar ve mühendisler Klenberg, Rhode, Kalgran¹¹, ngiliz Amiraller Charles Hobart-Hampden ve Henry Felix Wood¹²'tan Alman subaylar Yarbay Von Starke ve Von Hoffman¹³, Amerikal, subay ve mühendisler Henry Eckworth, Forster Rhodes, Bucknam ve Redhouse¹⁴'dan ngiliz Amiraller Douglas Gamble, Hugh Pigot Williams, Wake Walker ve Limpus¹⁵'a kadar

devlet, sanayile me çabalar,n, da ordunun ve devletin ihtiyaçlar,n, kar ,lamak için yönlendirecektir. Ayr,nt, için bkz. (ener, 2007: 61-62; Clark, 1992: 38-39; Tekeli ve lkin, 1992: 35-36).

⁷ Ayr,nt, için bkz. (Kaçar, 1985: 69-137); (Tengüz, 1995: 21-44); (Zorlu, 2008: 20-46).

⁸ ngiliz Amirali Sir Sidney Smith hakk,nda ayr,nt, için bkz. (Pocock, 1998).

isimleri sayılabilecek çok sayıda Batılı askerî personel⁹ içerisinde,¹⁰ Osmanlı Donanmasında Ferik Paşa (Tümamiral) kadar da yükselip, 1850 sonrasında donanmaya komuta dahi eden İngiliz Amiral Sir Adolphus Slade (Çoker, 1994: 168-169), bu çalımın konusu olarak seçilmiştir.¹¹ Bu seçimde temel amaç, İngiliz Amiral Sir Adolphus Slade'nin hem Osmanlı Donanmasında oldukça sevilmeye başlanması ve yer etmesi bir ahsiyet olması, ve hatta bu bağlamda -Mü avir Paşa olarak lakaplandırılması, hem entelektüel kimliği çerçevesinde Osmanlı-Türk coğrafyalarında yaşıyanların, aynı zamanda birçok kapsamlı hatıra yazması, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun son üç yüzyıldında yaşadığı, modernleşme sürecinin, gerek uluslararası ilişkiler ve politik boyutlarıyla, gerekse türlü çelişkiler, çatışmalar ve çöküşlerle¹² yakından bir teması, ve aktörü olmasıdır.

Osmanlı-Türk Denizciliğinin Son Üç Yüzyıldında Reform Çabaları: Nedenleri ve Etkileri

Denizler ve limanlar, tarihin her döneminde insan toplulukları, dünyaya, uzak diyarlara, farklı medeniyetlere açılan kapılardır. Bu yüzden, *modernleşme* veya *çalışma* olarak bilinen olguların da insanlık üzerindeki etkileri, en çok denizler yönünden gelmiştir. Zira denizler, insan toplulukları, dünya ile olan ilişkilerinde, en eski çağlardan beri hayati rolü yapmışlardır (Aklar, 1999: 27; Tüzüner, 1961: 16). Özellikle dünya hegemonyası, peşinde olan devletler, denizler vasıtasıyla küresel ticaretin devamlılığını, sağlayarak zenginleşmek amacıyla, denizlerdeki hegemonya ve emperyal siyasalardan, daima ön planda tutmuşlardır (Slade, 1859: 3; Reynolds, 1983: 3, 12-13; Ekin, 2013: 87-88). Nitekim Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan,¹³ geliştirdiği deniz hâkimiyeti teorisinde, ulusal zenginleşme için uygulanacak küresel emperyal siyasalardan deniz gücünün rolüne vurgu yapmış; dünya gücü olabilmenin, ancak dünya denizlerine hâkim olmaktan geçtiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda Mahan, deniz gücünün gelişimi ve idamesinin, coğrafya, nüfus gücü, toplum yapısı, ve ülkenin yönetim yapısı, ekindeki alt yapıdan ilham aldığına dikkat çekmiştir.

⁹ Söz konusu Batılı askerî uzmanlar hakkında ayrıntı için bkz. (Armaoğlu, 1991: 6); (Ünal, 2003: 81-93); (Hacıpoğlu, 2001: Ek B-2); (Bostan, 1994: 180-185); (Woods, 1976); (Bonaparte, 1910: 241-248); (Zorlu, 2008: 78-109); (Oran, 2012: 32-51)

¹⁰ Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlanan sanayi alanındaki yeni teknolojilerin Osmanlı coğrafyasına girişi, bu teknolojilerin temel gereksinimleri olan kanallarından birisi öncelikle devlet gereksinimleri oldu (Tekeli ve İkinci, 1992: 34). Nitekim açılan yeni sanayi fabrikaları, modern makineler yanında fabrikalar, ve aletleri tesis etmek, işletmek ve onarmak için Avrupa'dan ustalar, usta sanatkârlar ve işçilerin de alınması, da elzem hale gelmiştir. Başlangıçta bu yabancıların çoğunluğu İngiliz, İspanyol, Belçika, Fransa, İtalya ve Avusturya'dan uzman ve işçilerin alınmasıyla (Bulu, 2012: 50; Clark, 1992: 43).

¹¹ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Gencer, 1985: 33); (Gülen, 2001: 174); (Atabey, 2005: 12)

¹² Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Altın, 2005); (Risse vd., 2002)

¹³ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Mahan, 1897; 1957 [1. b., 1890]: 28-81)

Türk denizcilik tarihi de, bu anlamda Osmanlı, imparatorluğun emperyal siyasalarla geni lemeye başladığı, 15. yüzyıldan itibaren öncelikle Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz gibi çevre denizlerde ve hatta Kuzeydeniz ile Hint ve Pasifik Okyanuslarında önemli denizcilik siyasalarının merkezi olmuştur.¹⁴ Ancak, bu siyasaların başarılıca uygulayıcısı, konumundaki deniz kuvvetleri, diğerleriyle donanmanın denizlerdeki hâkimiyet için verdiği mücadele ve savaşları (Ekin, 2011), karadaki veya havadaki savaşlardan çok farklı nedenlerle farklılık gösterdiği söylenebilir. Bunda başarılıca neden, kara, deniz, hava, uzay ve denizaltı olmak üzere beş boyutlu bir harp sahasını içeren deniz savaşlarında, diğer yerindeyse ölümü hiçe saymanın ve yitimi in yetmediği, çağda bilim ve teknoloji ile kayna mayan kahramanların pek başarılı ve değerinin olmadığının, dır. Bu nedenle, 18. ile 20. yüzyıl arasındaki Türk denizcilik tarihinin,¹⁵ bir bakıma bilim ve teknikte Batıya yakalamak, çağda Batı denizcilik ilmini kullanabilmek ve böylece denizlerde alınan başarıları, önlemek üzere verilen çok boyutlu bir çabanın tarihi olduğunu söylemek mümkündür (Gülen, 2001: 7; Güngen, 2004: 11). Bilim ve teknoloji alanlarında geri kalmışın, karada, denizde, 1770'de Çeşme, 1827'de Navarin, 1853'te Sinop, 1890'da Ertuğrul faciaları, gibi büyük deniz hezimetleri olarak zuhur etmiştir (İnönü, 2004: 33, 45; Nutki, 1993).

Dolayısıyla, insan hayatında olduğu gibi, insan topluluklarında da tecrübe ettiği her nevi yenilgi ve başarısızlık, genelde bunları bertaraf etme yönünde yeniliklerin, diğerleriyle çağın anlamasını ve yakalanmasını, dikte etmiştir. Bu çerçevede, Türk denizciliğinin gelişimi ile Osmanlı-Türk modernleşmesinin son üç yüzyıllık tarihinin aynı kuldarda ilerlediğini vurgulamak önemlidir. Keza Batı uygarlığının tanımlama ve böylece çağın yakalama yolundaki çabaları, 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte başlatılacak Osmanlı-Türk modernleşmesini, özellikle Batı devletleri ve Rusya karşısındaki askerî başarıları, tetiklediği görülmektedir. Böylece, Osmanlı geleneksel sistemindeki geri kalmışın kaçınılmaz sonuçları, 18. yüzyılla birlikte araştırılmaya başlandı, ancak gittikçe biriken bir deyim ve dönüşüm yolunun açılması, biçiminde olmuştur; diğerlerinden farklı olarak yeni çağda yöntemlere gereksinimler olduğu da, ilk kez Osmanlı geleneksel sisteminin en çok bozulmuş olan militer kurum üzerinde gerçekleşmiştir (Keser ve Ak, 2015: 2).

Bununla birlikte, Osmanlı-Türk modernleşmesinin, gerek imparatorluğun askerî, siyasî, malî ve hukukî olarak gerilemeye (1699-1792) ve dağılımaya (1792-1918) başladığı dönemlere denk gelmesi, gerekse imparatorluk yöneticilerinin bu dönemlerde benimsedikleri siyasî ve ekonomik tercihler, anılan sürecin taklitçi, uyducu ve nihayetinde de yarısömürge hali bir görünüm

¹⁴ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Nalçık, 2000); (Uzunçarşılı, 1988); (Büyüktuğrul, 1973); (Kumrular, 2007)

¹⁵ Türk denizcilik tarihinin ayrıntısı için bkz. (Olgaç, 1952; 2006); (Tezel, 1973)

kazanmas,na da yol açm, t,r.¹⁶ Nitekim bu görünümün aç,k bir tezahürü, u ran,lan yenilgileri askerî aç,dan Bat,ın,n ve Rusyaın,n çok gerisinde kal,nd, ,na ba layan Osmanlı yöneticilerinin, Fransa, ngiltere, sveç, ABD, Prusya-Almanya gibi Bat, ülkelerine mensup yabanc, askerî personeli -oldukça artan bir h,z ve say,yıla- ordunun ,slâhat, için mü avir s,fat,yıla mparatorlu a davet etmesidir.¹⁷

Ancak bu durumun, kendi içerisinde dikkat çekici bir çeli kiyi bar,nd,rd, ,n, da vurgulamak önemlidir. Keza görülmektedir ki, bir yandan Osmanlı mparatorlu u, 1699 sonrası, iyice aç,kl,k kazanan zayıf, ,n,n yaratt, , zafiyetin etkisiyle güçlü Bat,l, devlet(ler) hamîli i aray, , ve bununla ba lant,l, uyduculuk siyasalar,n, benimsemekte; öte yandan da, benimsenen bu siyasalar,n muhatab, güçlü Bat,l, devletler hem mparatorluk üzerinde hem de kendi aralar,nda derin ç,kar çat, malar,, rekabet ve mücadeleleri ya amaktad,rlar (Bayraktar, 2014: 2-5). Örne in bu anlamda, III. Selim döneminde Fransaøya kar , 1797øde Rusya ile, 1799øda ise ngiltere ile kurulan ittifaklar, zayıf bir devletin kendini korunma amaçlı, görünürken, asl,nda bir hamî devletin korumas,na alt,na girmek üzere ald, , tedbirler olarak göze çarpılmaktadır (Slade, 1867: 26-28; Palab,y,k, 2007: 198-199).

Dolay,s,yıla, Bat,l, devletlerle ili kiler ba lam,nda, bir dönem herhangi bir ekilde dost ve müttefik olunan ve hatta güçlü askerî ve stratejik deste i al,nan bir ülke, k,sa bir zaman sonra do rudan sava ,lan ve has,m taraf olarak mparatorlu un önüne ç,kabilmektedir. Di er deyi le, mparatorlu un son üç yüz y,l,nda padi ahlar,n saltanat y,llar,, bir yandan de i ik çaplarda reform giri imleri, öte yandan da Rusya, Fransa, ngiltere, Avusturya gibi devletlerle bazen sava lar, bazen da dostane ili kiler içinde geçmi tir. Örne in toplumda Bat,l,la ma,¹⁸ orduda ,slâhat ve devlet yap,s,nda önemli reform faaliyetlerinin, deyim yerindeyse radikalce sürdürülmeye çal ,ld, , Sultan II. Mahmud devrinde (1808-1839), bir taraftan ngiliz Donanmas,ın,n 1821 Yunan syan,ına tam destek verdi i ve -herhangi bir sava hali olmaks,z,n- Frans,z ve Rus Donanmalar,yıla birlikte 1827øde Osmanlı Donanmas,ına *Navarin* gibi bir faciay, ya att, , görülürken,¹⁹ öte yandan ayn, Sladeın, 1829-1831 y,llar, aras,nda stanbuløda Ser Asker, Kaptan-, Derya gibi üst düzey devlet ricali ile dostluklar kurup, stanbul Büyükdereøde Osmanlı Donanmas, ile seyir, tatbikat dâhil birçok faaliyete i tirak ederek geçirdi i (Seyfiolu, 1945: x,) veya 1833 Hünkar skelesi Antlaşmas, sonrasında ayn, ngiltereınin Osmanlı Donanmas,ına e itim yardım, verme giri imleri görülmektedir (Lewis, 1984:

¹⁶ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Çavdar, 1970); (Berkes, 1965)

¹⁷ Ayrıntı için bkz. (Bedirhan ve Atabey, 2013: 127-139); (Wallach, 1985); (Çeliker, 1989: 135-152); (Soydemir, 2007)

¹⁸ Osmanlı-Türk tarihinde -Bat,l,la maøolugusu hakkında ayrıntı için bkz. (Mardin, 2004: 239-248)

¹⁹ Ayrıntı için bkz. (Slade, 1973: 13-39)

17).²⁰ Nitekim unutulmamalıdır ki, Osmanlı Donanmasında 1839-1914 yılları arasında yedi İngiliz amiral görev yapmıştır (Hacıoğlu, 2001: 24).

Yine bir başka çelişki örneği olarak, bu tarihin az öncesinde, Sultan III. Selim (1789-1807) döneminde, topçuluk, istihkâm, denizcilik, gemi inşaat alanlarında askerî eğitim için Fransız uzmanlardan destek alınırken, 1798'de Napolyon'un Mısır'a hücumu üzerine Fransa ile birliği bozulmuş ve dönemin İstanbul Tersane-i Amire'sindeki Fransız uzmanlar ülkelerine geri gönderilmiştir. Ancak bir süre sonra, İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi General Sebastien'in etkin girişimleri sonucunda, Fransa ile ilişkiler düzelmiştir (Gülen, 2001: 36-37) ve Fransız uzmanlar tekrar Osmanlı ordusuna danışman olarak davet edilmişlerdir.

1797'de Osmanlı tersanelerinde donanmanın modernizasyonu için çalışan Fransız mühendislerin sayısı, 23'e ulaştı, bu çelişkiler ortamında, Osmanlı Donanmasında slâhat hizmetlerine davet edilen yabancı askerî müavirlerden biri olan İngiliz deniz subayı, Adolphus Slade'in Osmanlı imparatorluğundaki yaşamı,²¹ çoğu açıdan irdelenmeye değer bir konu olarak değerlendirildiğinden, bu çalışmada ana amaç, olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada, Adolphus Slade'in Osmanlı-Türk coğrafyasında edindiği tecrübeler, yaptıkları tespit ve analizlerle yüklü yorumları, gerek sosyal, siyasal, askerî ve entelektüel yönleriyle, gerekse bunların Türk denizciliğinin son üç yüzyılında yaşamı, reform çabaları, çelişkilerle dolu tarihi bağlamında irdelenmiştir.

Osmanlı-Türk Donanması ve Müavir Paşa Adolphus Slade Birlikteliği: Özgün Nitelikler

İngiliz deniz subayı, Adolphus Slade, 1804-1877 yılları arasında yaşamı, tarih. Bu zaman dilimi, aynı zamanda, Napolyon Savaşlarından büyük bir zaferle çıkmış, İngiliz Donanması'nın, eski ahap yelkenli devrinden buhar gücüyle çalışan, çelik gövdeli tekne yapısına dönüşümünü yaptı, (Slade, 1859: 47) ve önemli bir deniz harbini tecrübe etmediği, bu nedenle de *Pax Britannica (1815-1895)* olarak bilinen bir dönemdir (Hamilton, 2011: 151; Parkinson, 2008: 66-70). Slade, 1815'te İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne girmiştir; 1827 Navarin deniz savaşı'nda gösterdiği başarılarından ötürü aynı yıl Yüzbaşı, rütbesine terfi etmiştir (Lee, 1897: 362),²² 1849'da Albay rütbesi, 1858'de ise *Sir* ünvanı almıştır, 1866'da Tümamiral atanmış,²³ 1867'de ise İngiliz Donanmasından emekli olmuştur (Rodger, 2004: 876-877; *London Gazette*, 1866: 2190).²⁴

²⁰ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Seyitdanlıoğlu, 2004: 50-56); (Yavuz, 2000)

²¹ Ayrıntı için bkz. (Bostan, 1992; 2006); (Düzcü, 2009: 1-20); (Köksal, 2007: 403-428)

²² Ayrıntı için bkz. *TNA (The National Archives)*, ADM. (*Admiralty Records*) 196/16/4; Name: Slade, Adolphus, Date of Birth: 22 May 1802, Rank: Captain, Date of Appointment: 27 November 1827.

²³ Ayrıntı için bkz. *TNA (The National Archives)*, ADM. (*Admiralty Records*) 196/37/884; Name: Slade, Adolphus, Rank: Vice Admiral, Date of Appointment: 02 July 1866.

²⁴ Konuyla ilgili ayrıntıca bkz. (Rasor, 1990); (Ashworth, 2014: 103-116).

19. yüzyılda Osmanlı Donanmasında mü avir (*consultant*), talimci (*instructor*) veya muvazzaf komuta subay, (*Commanding Officer*) olarak görev yapmış, (Slade, 1833 (Vol. I): 159) Sir Baldwin Walker (Yaver Pa a), Charles Hobart-Hampden (Hobart Pa a), Sir Adolphus Slade (Mü avir Pa a) ve Henry Felix Woods (Woods Pa a) gibi üst düzey İngiliz subaylar, içerisinde ömü avir Pa a ö Sir Adolphus Slade'nin, Türkçeyi çok iyi bilmesi (F.W.S., 1854: ,,,) ve Osmanlı-Türk coğrafyasına, en yakından gözlemlemi olması, yanında (Badem, 2011: 116), Osmanlı imparatorluğuna toplumsal tarihine ilişkin katkıları, eserleri, diğer İngiliz subaylardan entelektüel yönüyle de ayrılmıştır, görülmektedir.

Ayrıca hususu da vurgulamak önemlidir. Adolphus Slade, başta Osmanlı imparatorluğuna olmak üzere, diğer milletleri ve coğrafyalar, üzerinde tümünden olumsuz veya oryantalist düşüncelere sahip olduğu 19. yüzyıl Batı entelektüelinin aksine, hem yalın, hem de somut yazdıklarında, genelde *arkadaş*, özelde ise Türkiye ve Türklerle karşılaştığında dürüst ve tarafsız görüşler, değerlendirme ve yorumlarıyla dikkate değer bir şahsiyettir. Dolayısıyla Slade'nin eserlerinde, ne mutaassıpla ve garazkâr bir Avrupalıya da salımlık hakkındaki çirkin iftiralar, ve hiddetleri; ne de Türk devlet ricalinin her icraatına, beğenmeyi içine uygun bulan veya konunun yalnızca dış yüzünü görebilen uysal bir seyyahın sathî, deşersiz methiyeleri aranmamalıdır (Seyfiolu, 1945: v.,). Keza Slade'nin, eserlerinde gayet objektif, tarafsız, dürüst, hakkaniyet ve nesnet kurallarına uygun davranışları, ve yazdığı, böylelikle çağdaş birçok yabancı entelektüelden -en azından- bu yönüyle ayrılmıştır, söylemek mümkündür.

Adolphus Slade'nin Osmanlı-Türk Coğrafyasındaki Faaliyetleri (1828-1831)

Bu çerçevede, Adolphus Slade, Osmanlı-Türk coğrafyasına ilk kez genç bir İngiliz Deniz Yüzbaşısı olarak Yunan sultan döneminde 1828-1831 yılları arasında seyahatler gerçekleştirmiş; daha sonra ise, 18 senelik bir aradan sonra, 1849-1866 yılları arasında Osmanlı Donanmasında Amiral rütbesiyle bilfiil komutanlık dahil, çeşitli üst düzey donanma görevleri icra etmiştir. Osmanlı-Türk tarihinde *Mü avir Pa a* olarak da bilinen Slade, bu bağlamda özellikle tersane ve donanma işlerinin düzene konulmasında etkili çalışmalar yapmış; Osmanlı-Türk coğrafyası ve Türkler hakkında kapsamlı eserler vermiştir (Gencer, 1998: 332; Yavuz, 2000: 55-61).

Nitekim çalışmalarında yer verilen bibliyografyasından da görüleceği üzere Slade, özellikle Osmanlı-Türk coğrafyası üzerine yazdığı, eserinde Osmanlı devlet yapısı, bürokrasisi, toplumu, kültürü ve ordusu hakkında, Osmanlı-Türk tarihinin siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî hayatı hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.²⁵ Bu anlamda, Slade'nin eserlerinde, Osmanlı-Türk mimarisinden

²⁵ Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Özcan, 1997b: 25-47; 1999: 46-52; 2011: 29-51)

e itim sistemine, kamu yönetiminden yerel idarelere, hukuk sisteminden malî sisteme, gayrimüslim topluluklardan yerel-bölgesel örf ve âdetlere kadar toplumsal kültürün neredeyse her veçhesine yönelik detaylı, gözlem ve aktarımları, mevcudiyeti görülmektedir. Örneğin Slade'nin, 19. yüzyıldaki Osmanlı imparatorluğunda Rumların toplumsal yapısını, içerisindeki yerini, diğer Rumlar, Türkler tarafından reaya bilinedursun, İstanbul'da bir Rum dilenci göremezsiniz. Özgözlemiyle sunması, azınlık tarihi bakımından da önemli bir tespittir (Slade, 1973: 52).

Ayrıca Slade, genelde Osmanlı-Türk yanlısı olmakla birlikte, Osmanlı-Türk siyasal sistemi ile toplumsal karakterinin -kendince- olumlu ve olumsuz yönlerini, birlikte ifade etmiştir. Lewis de, bir yazısında onun bu yönüne dikkat çekmiştir (Lewis, 1980: 220). Dolayısıyla Slade'nin, Osmanlı imparatorluğunun 19. yüzyıldaki özellikle yönetim/yönetim kusurlarına açıklıkla değinerek, devletin kötü idare ekilerini veya dönemlere göre değişen siyasal rejimin olumlu ve olumsuz yönlerini büyük bir fikrî özgürlük ve özgüvenle vurgulamaktan kaçınmaması, (Slade, 1867: 10, 17), onun liberal düşüncelere verdiği önemin bir başka göstergesi olarak da görülebilir.

Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı-Türk coğrafyasında seyahat eden veya Osmanlı ordusunda hizmet eden Slade ve benzeri sivil-askerî İngiliz vatandaşların tüm bu faaliyetlerini, İngiliz devletinin o dönemdeki gerek küresel, gerekse başka Orta Doğu olmak üzere bölgesel emperyal siyasalardan ayrı tutmak mümkün görünmemektedir.²⁶ Zira Osmanlı imparatorluğunun 19. yüzyıldaki yavaş modernleşme çabalarını, İngiltere'nin imparatorluğa yönelik siyasal, bir sonucu olarak ekilde fazla *iyimser* ve *masumane* bir algıdan kaynaklanan bazı analizlerin aksine,²⁷ bu dönem, siyasetin, İngiltere'nin âlî menfaatlerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Özdemir, 2002: 576; Yavuz, 2000: 38-44). Nitekim dönemin Osmanlı yöneticilerine İngiliz millî menfaatleri doğrultusunda çokça tavsiyelerde bulunan hem dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Palmeston'un hem İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Ponsonby'nin (Bailey, 1942: 145-146) hem de Osmanlı coğrafyasındaki kimi İngiliz Konsolosları Osmanlı imparatorluğundaki reform girişimleri ve ekonomik ilişkilerle -özellikle- yakından ilgilenmeleri oldukça manidardır.²⁸

Dolayısıyla, 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu üzerindeki Rus etki, nüfuz ve müdahalelerinin artması, İngiltere'yi, bölgeye dönük ulusal çıkarları, sürdürülebilirliği yolunda, Osmanlı imparatorluğuna, özellikle askerî alandaki

²⁶ Konuyla ilgili geçmişten günümüze yetkin değerlendirmeler olarak bkz. (Bilgin, 2005); (Booth, 2007)

²⁷ Bu bağlamdaki bazı çalışmalar olarak bkz. (Todorova, 1977: 17-41); (Temperley, 1933: 156-191)

²⁸ Ayrıca, için bkz. *TNA (The National Archives)*, PRO (*The Public Record Office*), F.O. (*Foreign Office*), 78/234; Palmeston to Ponsonby, 1 June 1834; *TNA (The National Archives)*, PRO (*The Public Record Office*), F.O. (*Foreign Office*) 412/1; Palmeston to Ponsonby, 5 July 1838; *TNA (The National Archives)*, PRO (*The Public Record Office*), F.O. (*Foreign Office*) 195-240; *Report of British Consular Official Charles Blunt to Salonica and Smyrna to Foreign Office*.

reform çabalarında te vik ve desteklemeye itti ini söylemek mümkündür. Bu nedenle, İngiliz devletinin 19. yüzyılda Osmanlı imparatorluğundaki resmî-sivil çou vatandaşından istihbarat elemanı olarak yararlandı, Adolphus Slade'in de, Osmanlı-Türk çou rafyasına ve toplumuna dönük tüm olumlu tutum ve yaklaşımlarına rağmen, asıl maksadının istihbarat olduğuna ilkin de erlendirmelerimiz, onun 1837 tarihli *Turkey, Greece and Malta* başlıklı eserine yazdığı, önsözdeki; "Türkiye'nin bütünlüğü meselesinin ikincil bir mesele olduğuna, esas meselenin İngiltere ve Rusya arasında geçeceği ve Türkiye'nin kaderinin gelecekte bu iki rakip imparatorluk arasında savaş alanı olmaktan ibaret olacağı veya "Rusya'nın 1829 ve 1833 yıllarında Türkiye'nin siyasal ve askerî durumunu İngiltere'den daha iyi bildiği ve usta bir diplomasi ile İngiltere'den önce Türkiye'den tavizler koparacağı, sonra da yardımına koşturduğu" eklindeki önemli analizleridir (Badem, 2011: 121-123).²⁹ Dolayısıyla bu satırların, daha henüz 33 yaşında genç bir İngiliz Yüzbaşısı, yazdığı, iki ciltlik kapsamlı bir eserde böylesi dikkat çekici uluslararası politik de erlendirmelerde bulunabilen Slade'in, gerçekte kapsamlı bir askerî istihbarat ve strateji eleştirmeni olduğunu kanıtlanabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Öte yandan Slade'in, yine 1829'da İstanbul'da iken Tersane-i Amire'de inşaatını gördüğü Mahmudiye Kalyonuna ilkin, "Biraz ileride inşaat bitmek üzere olan çok güzel bir gemi vardı. Bu geminin mimarı ve mühendisi Türk ustasıydı. Ben olduğum yerde deniz mimarisinin bu güzel, bu muhteşem örneğini seve seve seyrederek ve barbar dedimiz adamlardan birisi tarafından yapılmış olmasına hayret ederken..." (Slade, 1833 (Vol. I): 189) eklindeki satırların, onun kitaplarında sergilediği Osmanlı imparatorluğuna ve Türkler'e yönelik olumlu hissiyat, yaklaşım ve tutumların, aslında oryantalist bir ruh ve temelden beslendiğinin³⁰ de bir göstergesi olabilir.

Bu bağlamda olmak üzere, Slade, genç bir İngiliz deniz subayı olarak Osmanlı'ya katıldı, 1827 Navarin saldırısından sonra, muhtemelen İngiltere'nin artkayınca zayıflamasıyla, Osmanlı'nın yükselen Rus emperyalizmi karşısındaki dayanma gücü ve kapasitesine yönelik istihbarat ihtiyacı bağlamında (Seyfiolu, 1945: x-x),³¹ donanmadan aldığı yardımınla, izinle Fransa, İtalya ve bazı Yunan adaları üzerinden 1829 Mayıs'ında İstanbul'a varmıştı. Bu dönemde Slade, İstanbul'daki tek İngiliz seyyah olmayıp, Charles MacFarlane (1829) ve Rev. Robert Walsh (1836) gibi bazı İngilizlerin de bu dönemde Osmanlı-Türk çou rafyasında seyahatler yaptığını görülmektedir.³²

²⁹ Ayrıca ayrıntı için bkz. (Slade, 1837: ,x, 229-230, 384)

³⁰ Oryantalizm hakkında ayrıntı için bkz. (Said, 1999); (Sibai, 1993); (Çetinkaya, 2009: 3-23)

³¹ Ayrıca bkz. (Reyhani, 1983)

³² Konuyla ilgili ayrıntı için bkz. (Lewis, 1968: 296-315)

stanbul'da Slade, zaman,n Kaptan-, Derya, Pabuççu Ahmet Pa a³³ ile tan, ,p, donanmayla Karadeniz'de e itim ve tatbikatlar yan,nda, Rus ve Bulgar Donanmalar,na kar , cayd,r,c, manevra ve gerekti inde taarruz seyirlerine ç,km, t,r (Slade, 1833). Slade ayr,ca, stanbul'da dola ,rken zaman,n Ser Askeri Hüsrev Pa a'n³⁴ da dikkatini çekmi ; Pa a onu yan,na ça ,rarak sohbet etmi tir. Yine tersanede dola ,rken Liman Reisi ile de tan, an Slade, gözlem ve tespitlerine bir örnek olarak, burada gördü ü kürek mahkûmlar,n,n, Toulon'daki kürek mahkûmlar,ndan çok daha iyi ko ullarda ya ad,klar,n, gördü ünü payla m, t,r (Slade, 1833 (Vol. I): 104-105). stanbul'dan sonra Sivastopol, Odesa, Varna ve Burgaz'a geçen Slade, buradan Rumeli ve Balkan co rafyas,na geçip, umnu ve di er baz, ehirleri ve bu arada bölgedeki yo un Rus ve Bulgar birlik ve cephelerini görerek, tekrar stanbul'a dönmü , 1830 yaz,nda buradan ayr,l,p Bat, ve Do u Trakya topraklar,nda seyahat etmi , önce Selanik ve oradan da zmir'e geçip, 1831 ba lar,nda buradan talya'ya dönmü tür (Slade, 1833 (Vol. I): x,-x,,).

Adolphus Slade'nin Osmanl,-Türk Co rafyas,ndaki Faaliyetleri (1849-1866)

Adolphus Slade'nin, Osmanl, mparatorlu u'na ikinci kez gelmesi ve 1849-1866 y,llar, aras,nda 17 sene gibi uzun süreli kal, ,, Sultan Abdülmecid dönemine denk gelmektedir. Slade, 10 Ocak 1849 tarihinde Deniz Albayl, ,na (Navy Captain)terfi etmi ³⁵ ve ayn, y,l içerisinde stanbul'a gelmi tir. Nitekim Albay Slade'nin Osmanl, Donanmas,na kat,lmas, ise, bir mülteci krizi nedeniyle Osmanl, ile Avusturya-Macaristan mparatorluklar, aras,nda bir harbin patlak verme ihtimali üzerine, Osmanl, mparatorlu u'nun talebiyle ngiliz devletince Osmanl, Donanmas,nda hizmet maksad,yla görevlendirilmesi ile olmu tur (Lee, 1897: 362). Slade, Osmanl, Donanmas,nda bilfiil göreve 6 Haziran 1850 tarihinde ba lam, t,r.³⁶ Ancak, Osmanl, mparatorlu u'nda zaman,n Kaptan-, Deryas, Damat Mehmet Ali Pa a emrinde deniz askerinin e itim i leriyle ilgili olarak Mirliva Pa a (Tu amiral) rütbesiyle, daha sonradan öMü avir Pa a olarak adland,r,laca , mü avirlik görevine atanan Albay Slade'nin,³⁷ Osmanl,

³³ Osmanl, Donanmas,nda 1828-1830 y,llar, aras,nda "Kaptan-, Derya, k yapan ve bu dönemde devletin ne denli rü vet, yozluk, liyakatsizlik içine dü tti ünün esasl, bir örne i olarak, Galata'da bir ayakkab, tamircisi iken, Saray ve çevresiyle olan ili kileri sayesinde "Kaptan-, Derya, k görevine atanan Pabuççu Ahmet Pa a hakk,nda ayr,nt, için bkz. (Walsh, 1836 (Vol. I): 519)

³⁴ Ser Asker Hüsrev Pa a hakk,nda ayr,nt, için bkz. (Süreyya, 1890-1893 (Cilt 2): 306-307)

³⁵ Ayr,nt, için bkz. *TNA (The National Archives)*, ADM. (Admiralty Records) 196/37/884; Name: Slade, Adolphus, Rank: Vice Admiral, Date of Appointment: 02 July 1866.

³⁶ Konuya ili kin Sadrazam Mustafa Re id Pa a'dan Tersane Naz,r,na yaz,lm, 6 Haziran 1850 tarihli bir tezkire için bkz. *BOA (Ba bakanl,k Osmanl, Ar ivi)*, A. MKT. NZD (Sadâret Mektubi Kalemi, Nezâret ve Deâvir Evrak,.) Nr. 8/59, 25 Recep 1266 [6 Haziran 1850].

³⁷ Konuyla ilgili olarak yine Sadrazam Mustafa Re id Pa a'dan Tersane Naz,r,na yaz,lm, 21 A ustos 1850 tarihli bir di er tezkire için bkz. *BOA (Ba bakanl,k Osmanl, Ar ivi)*, HR. SYS. (Hâriciye Nezâreti Siyasî K,s,m Katalo u), lef 1346-1353, 12 evval 1266 [21 A ustos 1850].

Donanmasındaki görevi esnasında İstanbul'daki ve Londra'daki İngiliz makamlara Osmanlı İmparatorluğu hakkında istihbarat raporları sunduğu görülmektedir (Lewis, 1987: 2).

Mü avir Pa a Slade'in Osmanlı Donanmasında kendini gösterdiği esas gelişmeler, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında Ekim 1853'te patlayan Kırım Savaşı'nda olmuştur. Anılan savaşta İngiltere, Fransa ve Sardunya Krallığı'nın da Osmanlı yanındayken, Tuğamiral Slade'in de bu savaşta kendi komutasındaki 72 toplu sancak gemisi HMS Harbinger ile katıldığı, ve aynı zamanda Osmanlı Donanması'na da komuta etmesine vesile olmuştur.³⁸ Bu savaş kapsamında, Tuğamiral Slade ile ilgili olarak dikkat çeken bir diğer önemli nokta, Slade'in bu savaşta gözlemleri üzerine yazdığı, ve Kırım Savaşı ile ilgili literatürde büyük bir bölüme dolduran *Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events* başlıklı eseridir.³⁹ Kitabın iki önemli özelliği mevcuttur. Bunlardan ilki, Slade'in buradaki görüşleri, tespit ve eleştirilerinde hem Osmanlı, hem de İngiliz tarafına karşı tamamen objektif, tarafsız ve korkusuz olmasındır. İkinci özelliği ise, Slade'in kitabında savaşın çok sonra 1867 gibi, 1866'da emekli olduktan sonra yazmasıdır. Bunda akla gelen ilk sebep, Slade'in 1867'de yazarken kendine çok daha geniş bir hareket alanı yaratmayı, ve böylece daha başarılı ve tarafsız davranabilmeyi amaçlamış olabileceğidir. Tuğamiral Slade'in Osmanlı üniforması, tek resmi ise, Türk kaynaklarında yalnızca Ehsüvaro luğmunun bazı yazılarında mevcuttur (Ehsüvaro lu, 1950: 5; 1952: 41). Yabancı kaynaklarda ise, 1854 yılında bir İngiliz gazetesinde Slade hakkında çıkan bir haberde, hem Slade'in Osmanlı deniz üniforması içerisinde bir resmi hem de onu hayli övücü ifadeler mevcuttur.⁴⁰

1858 yılında Ferik Pa a (Tümamiral) terfi eden Mü avir Pa a Adolphus Slade,⁴¹ Temmuz 1859 ile Nisan 1865 tarihleri arasında Dersaadet (İstanbul) Liman Reisi'ni yapan Tümamiral Slade (Badem, 2011: 136), bazı sorunlar üzerine 1866 yılında Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı Donanmasından emekli olmuş⁴² ve İngiltere'ye dönmüştür. Burada Slade, 1877 yılında ki muhtemelen Türkiye üzerine son yazdığı, *The Times* gazetesine editörüne

³⁸ Kırım Savaşı ve Slade hakkında dönemin İngiliz basınında çıkan bir gazete haberinin ayrıntısı için bkz. *The Hobart Town Daily Courier*, "Hostilities on the Black Sea", 24 February 1854, Cilt 28, Sayı 2190, s. 2. Kırım Savaşı döneminin modern bir deniz harbidir. Zira bu savaşta buharlı askeri gemiler kullanılmıştır. Nitekim haberde yer alan bir ifadede, Osmanlı Donanması'nın Rus Donanması'na nazaran daha modern olan buharlı gemilerinde buhar kazanlarındaki firemenö (kazancı) olarak İngiliz erlerinin hizmet ettiği belirtilmektedir.

³⁹ Ayrıntı için bkz. (Slade (Mushaver Pasha), 1867)

⁴⁰ Haber ayrıntısı için bkz. *The Illustrated London News*, "The Queen's Speech (engraved title of Admiral Slade & Flag Ship Nuzetieh and Victorious)", 4 February 1854, Cilt 24.I, Sayı 666, s. 1.

⁴¹ Ayrıntı için bkz. *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*, .HR. (Tarih-i Hâriciye), Nr. 154/8182, defter 3, 29 Şaban 1274 [14 Nisan 1858].

⁴² Ayrıntı için bkz. *BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)*, A. MKT. MHM. (Sadâret Mektubi Kalemî, Mühimme Kararı, Evrak.), Nr. 356/30, 2 Muharrem 1283 [17 Mayıs 1866].

bir mektup göndermi ve bu mektup, an,lan gazete de yay,mlanm, t,r.⁴³ Söz konusu mektubunda Slade, 1876 y,l, sonunda stanbul Haliçte öDo u Sorunuönu çözmek üzere toplanan Tersane Konferans,ın, da ,lmas,na ili kin görü lerini yazm, t,r (Badem, 2011: 137). Adolphus Slade, 13 Kas,m 1877de Londra'daki evinde vefat etmi tir.

Çal, man,n sonuç k,sm,na geçmeden önce de inilebilecek bir di er nokta da, Slade'ın, o dönemde Osmanl, mparatorlu u'nun ABD gibi çok uzak bir devletle olan ili kileri üzerine olan görü ve yorumlar,d,r. Nitekim çal, mada daha önce de vurguland, , gibi, 19. yüzy,l, yine dünyada ç,karlar, yükselen bir ba ka hegemon güç olan ABD'nin Orta Do u ve Yak,n Do u co rafyalar,na iktisadî ve ticarî ilgisini tevcih etti i bir dönemdir. Her ne kadar 1823 tarihli Monroe Doktrini Amerikan d, politikas,nda -öncelikle- kar, mazl,k ve kabu una çekilme (*isolation*) öngörse de,⁴⁴ Osmanl,-Türk co rafyas,nda birçok sivil-asker Amerikan vatanda ,n,n, misyonerlik ve hay,rseverlik faaliyetleri kapsam,nda bulundu u görülmektedir.⁴⁵ Nitekim bu gözlemlere, 19. yüzy,lda an,lan Osmanl,-Türk topraklar,na kapsaml, seyahatlerde bulunan Slade (1945) de de inmi ve konuyla ilgili önemli bilgiler aktarm, t,r (Turgay, 1982: 189-190).

Sonuç ve De erlendirme

Dünya tarihi incelendi inde, toplumlar,n geli im ve ilerleyi lerinde çe itli dönemlerin etki ve önemlerinin öne ç,kt, , göze çarpar. Bu anlamda, 17 ve 18. yüzy,llar, Osmanl, mparatorlu u'nun yo un bir ili ki ve etkile im içerisinde bulundu u Bat, dünyas,n,n sosyo-politik tarihinde, toplumsal geli im ve ilerleme ba lam,nda önemli dönemlerdir. Bunun temel sebebi, bu yüzy,llarda Bat,da, ke ifler, sömürgecilik, devrimler sosyal, siyasal, ekonomik ve askerî alanlarda dikkate de er geli melerin ya anmas,d,r. Osmanl, mparatorlu u, ne ke ifler, ne sömürgecilik, ne toplumsal devrimler, ne sanayi ve endüstri devrimleri, ne milliyetçilikler ça ,n,, ne de modernle me ça lar,n, zaman,nda tecrübe edememi bir siyasal sistem olarak kalm, ve 17-20. yüzy,llar aras,nda varl, ,n,, bunlar, yakalayabilme çabalar, paralelinde sürdürmü bir -son imparatorlukdur.

Bu geç kalma konusu devletler tarihinde iki noktada önemlidir. Birincisi, bu geç kalma hissiyat,, devletlerin toplumsal tarihlerinde farklı kutuplarda savrulmalara ve böylece çe itli karma ,k ve çat, ,k durumlara yol açar. Bu farklı yönlerdeki sosyo-politik savrulmalar, bir yandan devlet mevcut ça -öncesi gelenekçi-muhafazakâr siyasal rejimini korumaya çal, rken, öte yandan devletin çe itli bilimsel, teknik, teknolojik, ordu gibi alanlarda ça , yakalama

⁴³ Bahse konu mektubun ayr,nt,s, için bkz. (Slade, 1877: 1).

⁴⁴ Ayr,nt, için bkz. (Ar., 2002: 124-126); (Sümer, 2008: 119-144).

⁴⁵ Konuyla ilgili ayr,nt, için bkz. (Erhan, 2001); (Kurat, 1959); (Gordon, 1932).

zorunluluğunu dikte eder. İkinci, devletlerin tarihsel gelişimleri incelendiğinde, bu geç kalma olgusunun, peşisıra ve ister istemez, hamilik arayışları, biat etme eğilimi, üstünlük kaybı ve öz-kontrolü kaybetme gibi bir takım yapısal deformasyonlar da getirdiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son üç yüzyıllık çöküşü, yakalama ve modernleşme çabalarında bu geç kalmanın yol açtığı bir takım -deyim yerindeyse- gelişim bozuklukları gözle çarpılmaktadır. İmparatorluğun 17. yüzyılın sonu ile başmaya başladığı, askerî başarıları, önleme yolunda Ordunun kara ve deniz kuvvetleri bakımından üzere, her kesiminde aceleyle gerçekleştirilmeye çalışıldığı, iyileştirme, renovasyon ve modernizasyon girişimlerini bu bağlamda değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, İmparatorluğun son üç yüzyıllık tarihinde Donanma bünyesinde Batı kaynaklı teknik, teknolojik ve bilimsel gelişme ve ilerlemeyi yakalayabilmek amacıyla çözümlenmiş Avrupa kökenli yabancı askerî uzmanların, denizci, mühendis ve hatta komutan olarak görevlendirilmesini bu bağlamda görmek uygun olacaktır. Bu çalışmada da, Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi özelinde, İmparatorluğun son üç yüzyıllık dönemi içerisinde gerçekleştirilmeye çalışılan reform çabaları ve girişimleri bağlamında özel bir yere sahip Müavir Paşa Sir Adolphus Slade'nin Osmanlı donanmasındaki çalışmaları, bu çalışmalar içerisinde vuku bulan farklı dönemlerdeki varlıkları ile Osmanlı Ordusu'nun çöküşü, yakalama yolunda sarf ettiği reform çabalarının iktisadi bütünlük ve birikimine, bunun özelinde de Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi'ne yaptığı dikkat çekici askerî, entelektüel, bilimsel ve dünümsel katkıları irdelenmeye çalışılmaktadır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı-Türk modernleşmesi, aynı zamanda İmparatorluk toplumsal tarihi, İmparatorluğun çöküş süreci ve bu çöküşü devreye alanların, herçümeç olduğu tarihsel bir dönüşüm sürecidir. Bu çerçevede, çalışmada gerçekleştirilmeye çalışılan ilk öncelik, Adolphus Slade'nin olabildiğince tam ve yakından bir bibliyografyasının ortaya çıkarılmasıdır. Keza bu sayede hem onun yapıtları okunup irdelenerek entelektüel çalışmalar hakkında detaylı bilgi sahibi olunabilecek hem de Slade'nin Osmanlı-Türk modernleşmesine yakından bu süreci algılayışını, analizi ve eleştirileri irdelenebilecektir. Nitekim eserlerinden yapılmış incelemede, Slade'nin de, bu sürecin gayet bilincinde ve onun geleceğine ilişkin analiz çabaları içerisinde olduğu görülmüştür. Slade için Osmanlı İmparatorluğu, daha 1833'te bir hasta (patient) konumundadır. Örneğe göre, Osmanlılar, modernizasyon teorisinin kâğıt, cazibesinden doğan reform olgusunu ne duymaları ne de bilmektedirler. Bundan ötürü de halk, özellikle 17. yüzyıldan itibaren yaşanan tüm toplumsal facia ve felaketleri, hiç kuşku duymadan III. Selim'de artan ve II. Mahmut'da en üst noktaya varan reform çabalarına bağlanmaktadır. Bu hissiyat, gittikçe kötüleşen bir hastanın bu durumunu aldığı, son ilaca bağlanmasından, anlaşılmaktadır.

Slade'e göre II. Mahmut, gerçekle tirmek istedi i reformlar, ba lang,çta despotik bir tutumla ve çok say,da olmak üzere halka dikte etmek yerine, sindirmelerini kolayla t,rmak için halka az say,da reformu, daha liberal bir tutumla anlatmak ve onlar, ikna etmek yolunu seçse idi, modernle me, taht,n, koruma yolunda çok daha ba ar,l, olacakt,. Böyle yapmad, , için, Osmanl,-Türk toplumu için o dönemde kaç,n,lmaz bir gereklilik olan modernle me çabalar,, halk,n gözünde bir u ur ve lütuf yerine, küfür ve u ursuzluk olarak telakki edilir hale gelmi tir. Hâlbuki Slade (1833 (Vol. I): ,x-x,, 221), Osmanl, padi ahlr,n,n mutlaka reform yapmas, gerekti ine ve modernle menin kaç,n,lmaz bir gereklilik oldu una inanm, t,r.

Mü avir Pa a Adolphus Slade'nin, her ne kadar bir ngiliz deniz subay, olarak 18. yüzy,lda Osmanl,-Türk co rafyas,nda istihbarati seyahatler yapm, olsa da, zaman,n,n ço u Bat,l, seyyah,ndan daha derin bir kavray, a, gözlem ve analiz yetene ine ve daha da önemlisi ki i ve olaylara kar , daha özgün, ba ,ms,z ve tarafs,z bir tutuma sahip oldu unu tespit önemlidir. Bu özel durum da, onun geride b,rakt, , birçok eserin de erli ve tatminkâr olmas,n, sa lam, t,r. Dolay,s,yla, onun hakk,nda yap,lan önceki akademik çal, malara ilave olarak, bu çal, man,n da, Mü avir Pa a Adolphus Slade üzerine Fransa, Rusya, ABD ve tabii ki Türkiye Cumhuriyeti, özellikle de Türk Deniz Kuvvetleri Komutanl, , ve stanbul Deniz Müzesi ar ivlerinde yap,lacak kapsaml, müstakbel ara t,rmalara ve Slade'nin henüz Türkçe'ye çevrilmemi eserlerinin de tercümesine vesile olaca ,na inan,lmaktad,r.

Kaynakça

- Aklar, Y. (1999), "Denizcilik Gücünün Milli Güç çindeki Yeri", *kinici Denizcilik Gücü Sempozyumu*, Harp Akademileri Bas,mevi, stanbul, s. 25-43.
- Ali F. (1915) (1331], "Osmanl, Bahriyesi", *Mecmua-i Seneviyye-i Bahriye*, Sene. I, stanbul.
- Altun, ,k, M. B. ve Tür, Ö. (2005), *Turkey: Challenges of Continuity and Change (The Contemporary Middle East)*, Routledge, Abingdon, UK.
- Ar,, T. (2002), *Uluslararası, li kiler ve D, Politika*, Alfa Yay,nlar,, stanbul.
- Ar,kan, Z. (2009), *Türk Denizcilik Tarihi*, Boyut Yay,nc,l,k, stanbul.
- Armao lu, F. (1991), *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK Yay,nlar,, Ankara.
- Ashworth, W. J. (2014), "Expertise and Authority in the Royal Navy, 1800-1945", *Journal for Maritime Research*, Vol. 16, No: 1, s. 103-116.
- Atabey, F. (2005), *Geçmi ten Günümüze Bahriye K,yafetleri (1390-2005)*, Dz. K. K.l, , Karargâh Bas,mevi, Ankara.
- Badem, C. (2011), "Amiral Adolphus Slade'nin Osmanl, Donanmas,ndaki Hizmetleri ve Osmanl, mparatorlu u Üzerine Gözlemleri", *Türkiyat Mecmuas,, Cilt 21, Say, 1, Bahar*, s. 115-140.

- Bailey, F. E. (1942), *British Policy and the Turkish Reform Movement, 1826-1853*, Oxford University Press, London.
- Batmaz, . (2010), *Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı, Bahriyesi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, K. (2014), "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *bilig*, Say, 69, Bahar, s. 1-28.
- Bedirhan, Y. ve Atabey, F. (2013), "Osmanlı Bahriyesinde Yabancı, Dan, manlar (1808-1918)", *Turkish Studies*, Cilt 8, Say, 5, Bahar, s. 127-139.
- Berkes, N. (1965), *Bat, c, l, k, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (1973), *Türkiye'de Ça da la ma*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Bilgin, P. (2005), *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective*, Routledge, Abingdon, UK.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), H.H.D. (Hazine-i Hassa Defteri), Nr. 69/90 a-b, 91a.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), A. MKT. NZD (Sadâret Mektubi Kalemi, Nezâret ve Deâvir Evrak.), Nr. 8/59, 25 Recep 1266 (6 Haziran 1850).
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), HR. SYS. (Hâriciye Nezâreti Siyasî K, s, m Katalo u), lef 1346-1353, 12 evval 1266 (21 A ustos 1850).
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), . HR. (rade-i Hâriciye), Nr. 154/8182, lef 3, 29 aban 1274 (14 Nisan 1858).
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), A. MKT. MHM. (Sadâret Mektubi Kalemi, Mühimme Karar, Evrak.), Nr. 356/30, 2 Muharrem 1283 (17 May, s 1866).
- Bonaparte, N. (1910), "Mémoires du Baron de tott (1789. Janvier)", *Napoleon: Manuscrits inédits, 1786-1791 publiés d'après les originaux autographes par Frédéric Masson et Guido Biagi*, Société d'Éditions Littéraires et Artistiques, Paris, s. 241-248.
- Booth, K. (2007), *Theory of World Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bostan, . (1992), *Osmanlı, Bahriye Te kilat.: XVII yüzy, lda Tersane-i Amire*, TTK Yayınları, Ankara.
- Bostan, . (1994), "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşiminde Yabancı, Uzmanların Rolü (1785-1819)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Say, 35, s. 177-192.
- Bostan, . (2006), *Beylikten mparatorlu a Osmanlı, Denizcili i*, Kitap Yayınları, İstanbul.
- Bostan, . (2007), *Türkler ve Denizcilik*, YKY, İstanbul.
- Bruce, R. B., Jestice, P. G., Reid, S., - Rice, R. S. ve Schneid, F. C. (2011), *Dünya Sava Tarihi mparatorluk Ça , 1776-1914*, Cilt III, (Çev. Emir Yener), Tima Yayınları, İstanbul.

- Bulu , A. (2012), "Ann Binnsın Türkiye Günlü ünden Seçmeler: Dindar Bir ngiliz Kad,n,n Gözlemleri ve 19. Yüzy,l Osmanl, Sanayile mesinden Manzaralarö, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Say, 12, s. 49-61.
- Büyüktu rul, A. (1973), *Osmanl, Deniz Tarihi*, Deniz Bas,mevi, stanbul.
- Büyüktu rul, A. (1982), *Osmanl, Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanmas.,* 4 Cilt, T.C. Deniz Kuvvetleri Yay,n., stanbul.
- Clark, E. C. (1992), "Osmanl, Sanayi Devrimiö, hsano lu, Ekmeleddin (Yay. Haz.), *Osmanl,lar ve Bat, Teknolojisi, Yeni Ara t,rmalar, Yeni Görü ler,* stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay,n., stanbul, s. 37-52.
- Crammond, E. (1914), "The Economic Relations of the British and German Empiresö, *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 77, Part: 8, July, s. 777-807.
- Çavdar, T. (1970), *Osmanl,lar,n Yar,-sömürge Olu u,* Ant Yay,nlar,, stanbul.
- Çeliker, F. (1989), "Osmanl, mparatorlu uında Alman Askerî Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbiöndeki Tutum ve Etkileriö, *Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Ba kanl, , Yay,nlar,, Ankara, s. 135-152.
- Çetinkaya, B. A. (2009), "Bat,ıdaki -SürgünöDo ulu/Yabancı, Edward Saidın Gözüyle Oryantalizm-öÖtekiönin Tan,mlanmas,ö, *arkiyat İmî Ara t,rmalar Dergisi*, Say, 1, Nisan, s. 3-23.
- Çoker, F. (1994), "Osmanl, Bahriyesinde ngiliz Islah Heyetleriö, *Bahriyemizin Yak,n Tarihinden Kesitler*, Dz. K. K.1, , Karargah Bas,mevi, Ankara, s. 166-178.
- Düzcü, L. (2009), "Osmanl, Bahriye Te kilât,nda Reform Çabalar, (1876-1922)ö, *Gazi Akademik Bak,* , Cilt 3, Say, 5, s. 1-20.
- Ekin, C. (2011), *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya*, Dönence Bas,m ve Yay,n Hizmetleri, stanbul.
- Ekin, C. (2013), "Küresel Hegemonya Mücadelesi Aç,s,ndan Deniz Yetki Alanlar,; Örnek Olay Do u Akdenizö, Ba eren, Sertaç Hami (Der.), *Do u Akdenizöde Hukuk ve Siyaset*, A.Ü. SBF Yay,nlar,, Ankara, s. 87-123.
- Erhan, Ç. (2001), *Türk-Amerikan li kilerinin Tarihsel Kökenleri*, mge Kitabevi, Ankara.
- Findley, C. V. (1994), *Osmanl, Devletiönde Bürokratik Reform Bâb,âli (1789-1922)*, (Çev. Latif Boyac, ve zzet Akyol), z Yay,nc,l,k, stanbul.
- F.W.S. (1854), "Preface to the New Editionö, *Records of Travels in Turkey, Greece, &c. and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pahsa*, Capt. Adolphus Slade, 3rd ed., Saunders and Otley, London, s. ,,,-v.
- Gencer, A. . (1985), *Bahriyeöde Yap,lan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretiönin Kurulu u (1789-1967)*, stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay,nlar,, stanbul.
- Gencer, A. . (1986), *Türk Denizcilik Tarihi Ara t,rmalar,*, Türkiye Denizciler Sendikası, Yay,n., stanbul.
- Gencer, A. . (1998), "Redhouseön Türkçe Lügati Hakk,ndaö, *İmî Ara t,rmalar*, Say, 6, s. 331-344.

- Gencer, A. . (2002), *Türk Denizcilik Tarihi*, T.C. Ba bakanlık Denizcilik Müste arları, .. Ankara.
- Gordon, L. J. (1932), *American Relations with Turkey 1830-1930: An Economic Interpretation*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, US.
- Gülen, N. (1988), *Dünden Bugüne Bahriyemiz*, Kasta Yayınları, .. İstanbul.
- Gülen, N. (2001), *anlık Bahriye 1773-1973 Türk Bahriyesinin Kıyız Yıllık Tarihçesi*, 2.baskı, Kasta Yayınları, .. İstanbul.
- Güngen, C. (1997), *XVI. Yüzyıldaki Gelişmeler I*, ..nda Osmanlı, Denizcileri, Dz. K. K.I., .. Karargâh Basımevi, Ankara.
- Güngen, C. (2004), *Denizlerdeki Türk-Bilenebilenden Osmanlı'nın Sonuna Kadar*, Dz. K. K.I., .. Yayınları, .. İstanbul.
- Hacıpo lu, D. (2001), *Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Harbine Giriş*, Deniz Kmal Grup Komutanlığı, .. Basımevi Müdürlüğü, .. İstanbul.
- Hamilton, C. I. (2011), *The Making of the Modern Admiralty: British Naval Policy-making, 1805-1927*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hattendorf, J. B. (Ed.) (1991), *Mahan on Naval Strategy: Selections from the Writings of Rear Admiral Alfred Thayer Mahan*, Naval Institute Press, Annapolis, Md.
- İnönü, B. (2004), *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi (1299-1922)*, Dz. K. K.I., .. Basımevi, Ankara.
- İnalçık, H. (2000), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yayınları, .. İstanbul.
- Kaçar, M. (1985), *Osmanlı İmparatorluğunda Askerî Teknik Etkiminde Modernleşme Çabaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar - Osmanlı, Bilim Araştırmaları, II*, Deniz Basımevi, .. İstanbul.
- Karagöz, M. (1995), *Osmanlı Devletinde İslahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Say, 6, s. 173-194.
- Karal, E. Z. (1940), *Osmanlı Tanzimatından Evvel Garplı Hareketleri*, *Tanzimat. I*, Maarif Vekâleti, .. İstanbul.
- Keser, U. ve Ak, G. (2015), *20. Yüzyılın Başlarında Kıbrıs Toplum ve Demokrasi Üzerine Bir Analiz*, II. Uluslararası LAÜ Tarih Kongresi/27-30 Nisan 2015, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke, KKTC.
- Köksal, G. (2007), *Osmanlı Tersane-i Amirede Çeşitli Boyu Gemi Türleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri*, *Türkler ve Deniz*, Kumrular, Özlem (Der.), Kitap Yayınları, .. İstanbul, s. 403-428.
- Köse, O. (2002), *Osmanlı XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri*, Eren, Güler (Ed.), *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt. XI, Yeni Türkiye Yayınları, .. İstanbul, s. 536-549.
- Kumrular, Ö. (Der.) (2007), *Türkler ve Deniz*, Kitap Yayınları, .. İstanbul.
- Kuran, E. (1976), *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*, *Türk Dünyası, El Kitabı*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 1003-1013.

- Kurat, A. N. (1959), *Türk-Amerikan Münasebetlerine Karşı Bir Bakış (1800-1959)*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Lee, S. (Ed.) (1897), *Slade, Sir Adolphus (1804-1877)*, *Dictionary of National Biography: From the Earliest Times to 1900*. Vol. LII (Shearman-Smirke), Smith, Elder, & Co., London, s. 362.
- Levy, A. (1971), *The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39*, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 2, No: 1, s. 21-39.
- Lewis, B. (1968), *Some English Travellers in the East*, *Middle Eastern Studies*, Vol. 4, No: 3, April, s. 296-315.
- Lewis, B. (1987), *Slade on the Turkish Navy*, *Raiyyet Rüşûmu, Essays Presented to Halil İnalcık, Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, Tekin, İnanisi and Alpay Tekin, Gönül (Eds.), Vol. 11, Harvard University, Office of the University Publisher, Cambridge, MA, s. 1-10.
- Lewis, B. (1980), *Slade on Turkey*, *Social and Economic History of Turkey, 1071-1920: Papers presented to the First International Congress on the Social and Economic History of Turkey (Hacettepe University, Ankara, 11-13 July 1977)*, Okyar, Osman and İnalcık, Halil (Eds.), Meteksan, Ankara, s. 215-226.
- Lewis, B. (1984), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Körtal), TTK Basımevi, Ankara.
- London Gazette* (1866), *Admiralty*, 2nd April, 1866, Supplement to the London Gazette, 3 April, s. 2190.
- MacFarlane, C. (1829), *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces; with an Appendix of Observations to 1829*, 2 vols, 2nd ed., Saunders and Otley, London.
- Mahan, Alfred Thayer (1897), *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Sampson Low, Marston, and Co., London.
- Mahan, Alfred Thayer (1911), *Naval Strategy: Compared and Contrasted with the Principles and Practice of Military Operations on Land*, Sampson Low, Marston, and Co., London.
- Mahan, A. T. (1957), *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Sagamore Press, New York (1. bask., 1890) (2011), *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783*, (Çev. A. Tunçer Büyükonat), Deniz Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Mardin, İ. (2004), *Türk Dünyesinde Batı Sorunu*, *Türk Modernleşme Makaleleri* 4, Türközü, Mümtazlar ve Önder, Tuncay (Der.), 13. bask., İletişim Yayınları, İstanbul, s. 239-248.
- Mehmed Ali Paşa (1890) [1306], *Esfar-ı Bahriyye-i Osmaniyye*, İstanbul.
- Mirmirlioğlu, V. (1946). *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul Belediye Matbaası, İstanbul.
- Müller-Wiener, W. (1992), *XV.-XIX. Yüzyıllar Arasında İstanbul'da Malhane ve Fabrikalar*, İhsanoğlu, Ekmeleddin (Yay. Haz.), *Osmanlılar ve Batı, Teknolojisi, Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 53-120.

- Mütercimler, E. (2003), *mparatorlu nun Çöküşüne Denizden Bak*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Nutki, S. (1993), *Muharebât-, Bahriye-i Osmâniye (Osmanlı, Deniz Savaşları)*, (1.bask., Bahriye Matbaası, İstanbul, 1307 (1891)den çevrilerek], 2.bask., Dz. K. K.İ., Basımevi, İstanbul.
- Olgaç, N. (1952), *Türk Denizciliğine Umumi Bir Bakış*, T.C. Deniz Basımevi, İstanbul.
- Olgaç, N. (2006), *Türk Deniz Tarihi Özeti*, 2.bask., T.C. Deniz Basımevi, İstanbul.
- Oran, E. (2012), *Osmanlı'dan Cumhuriyete Bir Kurum Olarak Bahriye Vekâleti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Öcal, Y. (2008), *Kürek ve Yelken Döneminden Günümüze Türk Bahriyesi*, Deniz Kuvvetleri Basımevi, İstanbul.
- Özcan, B. (1997a), XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 24, s. 39-49.
- Özcan, B. (1997b), Osmanlı Bahriyesinde Bir İngiliz Müavir: Sir Adolphus Slade (1804-1877), *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 43, Austos, s. 25-47.
- Özcan, B. (1999), Amiral Sir Adolphus Slade'nin Türkiye nitibaları: İngiliz Gözüyle Türkler, *Tarih ve Medeniyet*, Sayı 60, s. 46-52.
- Özcan, B. (2011), İngiliz Amiral Sir Adolphus Slade'nin Türkiye zlenimleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, s. 29-51.
- Özdemir, B. (2002), 19. Yüzyıl Osmanlı Reformları, Nasıl İncelemeliyiz: Mevcut Literatür ve Bakış Açılarının Üzerine Bazı Dünceler, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XXIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 572-580.
- Pacteau, S. ve Mougel, F.-C. (1993), *Uluslararası İlişkilerin Tarihi*, (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Palabıyık, S. (2007), Türkiye'de Savaş Düncesi, *Uluslararası İlişkilerin Tarihi*, Cilt 4, Sayı 14, Yaz, s. 185-215.
- Parkinson, R. (2008), *The Late Victorian Navy: The Pre-Dreadnought Era and the Origins of the First World War*, Boydell Press, Woodbridge, Suffolk, U.K.
- Pocock, T. (1998), *A Thirst for Glory: The Life of Admiral Sir Sidney Smith*, Pimlico, London.
- Potter, E. B. ve Nimitz, C. W. (Eds.) (1960), *Sea Power: A Naval History*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, N.J.
- Rasor, E. L. (1990), *British Naval History after 1815: A Guide to the Literature*, Garland, New York.
- Reyhanlı, T. (1983), İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyıldaki İstanbul'da Hayat, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara.
- Reynolds, C. G. (1983), *Commands of the Sea: The History and Strategy of Maritime Empires*, Krieger Pub. Co., Malabar, FL.

- Risse, T., Carlsnaes, W. ve Simmons B. A. (Eds.) (2002), *Handbook of International Relations*, SAGE, London.
- Rodger, N. (2004), *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain, 1649-1915*, vol. II, Allen Lane, London.
- Said, E. W. (1999), *arkiyatç,l,k-Bat,øn,n ark Anlay, lar,,* (Çev. Berna Ünler), Metis Yay,nlar,, stanbul.
- Sander, O. (2009), *Siyasi Tarih: lkça lardan 1918ø*, 19.bask,, mge Kitabevi, Ankara.
- Seyfio lu, A. R. (1945), *öÖn Sözü, Sir Adolphus Sladeøn (Mü avir Pa a) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanmas, ile Yapt, , öKaradenizö Seferi*, (Çev. Ali Riza Seyfio lu), T.C. Askeri Deniz Matbaas,, stanbul, s. v,,-x,v.
- Seyitdanl,o lu, M. (2004), *öYunan htılali ve II. Mahmudøun Politikalar,ö, Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Say, 12, s. 50-56.
- Sibai, M. (1993), *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararlar,-Zararlar,,* (Çev. Mücteba U ur), Beyan Yay,nlar,, stanbul.
- Slade, A. (1833), *Records of Travels in Turkey, Greece, &c. and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831*, 2 vols, 2nd ed., Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1837), *Turkey, Greece and Malta*, 2 vols, Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1859), *Maritime States and Military Navies*, James Ridgway, London.
- Slade, A. (1867), *Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events*, Smith, Elder and Co., London.
- Slade, A. (1945), *Sir Adolphus Sladeøn (Mü avir Pa a) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanmas, ile Yapt, , öKaradenizö Seferi*, (Çev. Ali Riza Seyfio lu), T.C. Askeri Deniz Matbaas,, stanbul.
- Slade, A. (1973), *Kapdan Pa a*, (Çev. Osman Özde), Bo aziçi Yay,nlar,, stanbul.
- Slade, Vice-Admiral A. (1877), *öThe Races of Turkeyö*, to the editor of *The Times*, *The Times*, 16 February, s. 1.
- Soydemir, S. (2007), *Osmanl, Donanmas,nda Yabanc, Mü avirlerin Etkileri*, Yay,nlanm, Yüksek Lisans Tezi, stanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul.
- Sümer, G. (2008), *öAmerikan D, Politikas,n,n Kökenleri ve Amerikan D, Politik Kültürüö, Uluslararası, li kiler*, Cilt 5, Say, 19, Güz, s. 119-144.
- Süreyya, M. (1890-1893) (1308-1311], *Sicill-i Osmani*, 4 cilt, y.y.y, stanbul.
- ehsüvaro lu, H. Y. (1950), *öMü avir Pa aö, Cumhuriyet*, 2 Temmuz, s. 5.
- ehsüvaro lu, H. Y. (1952), *öMü avir Pa aö, Donanma Dergisi*, Cilt 64, Say, 401, Ekim, s. 38-43.
- ener, S. (2007), *öOsmanl, Sanayile me Süreci ve Bu Süreçte Özel Giri imin Rolüö, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Say, 3, s. 56-90.

- Tekeli, . ve İkin, S. (1992), öOsmanlı, mparatorlu uında XIX. Yüzyılın kinci Yarısında Nafia Programları, ve Teknoloji Gelişimi Üzerineö, *Toplum ve Ekonomi*, Say, 3, Nisan, s. 30-48.
- Temperley, H. (1933), öBritish Policy Towards Parliamentary Rule and Constitutionalism in Turkey (1830-1914)ö, *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 4, No: 2, s. 156-191.
- Tengüz, H. (1995), *Osmanlı, Bahriyesinin Mazisi*, Deniz Kuvvetleri Matbaası, İstanbul.
- Tezcan, B. (2009), öThe Second Empire: The Transformation of the Ottoman Polity in the Early Modern Eraö, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Vol. 29, No: 3, s. 556-572.
- Tezel, H. (1973), *Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi*, T.C. Deniz Basımevi, İstanbul.
- The Hobart Town Daily Courier* (1854), öHostilities on the Black Seaö, 24 February, Vol. 28, No: 2190, s. 2.
- The Illustrated London News* (1854), öThe Queen's Speech (engraved title öAdmiral Slade & Flag Ship Nuzetieh and Victoriousö, 4 February, Vol. 24.I, No: 666, s. 1.
- TNA (*The National Archives*), ADM. (Admiralty Records) 196/16/4; Name: Slade, Adolphus, Date of Birth: 22 May 1802, Rank: Captain, Date of Appointment: 27 November 1827.
- TNA (*The National Archives*), ADM. (Admiralty Records) 196/37/884; Name: Slade, Adolphus, Rank: Vice Admiral, Date of Appointment: 02 July 1866.
- TNA (*The National Archives*), PRO (The Public Record Office), F.O. (Foreign Office) 78/234; Palmeston to Ponsonby, 1 June 1834.
- TNA (*The National Archives*), PRO (The Public Record Office), F.O. (Foreign Office) 412/1; Palmeston to Ponsonby, 5 July 1838.
- TNA (*The National Archives*), PRO (The Public Record Office), F.O. (Foreign Office) 195-240; Report of British Consular Official Charles Blunt to Salonica and Smyrna to Foreign Office.
- Todorova, M. (1977), öBritish and Russian Policy Towards the Reform Movement in the Ottoman Empireö, *Etudes Balkaniques*, No: 3, s. 17-41.
- Turgay, A. Ü. (1982), öOttoman-American Trade during the Nineteenth Centuryö, *Osmanlı, Ara tirmalar, III*, nalcık, Halil, Göyünç, Nejat ve Lowry, Heath W. (Eds.), Endurun Kitabevi, İstanbul, s. 189-246.
- Tüzüner, M. (1961), öDenizciliğ in Men eği ve Türklerin Denizciliğine Tesiriö, *Donanma Dergisi*, Cilt 73, Say, 432-433, s. 15-24.
- Uzunçar ,I., . H. (1988), *Osmanlı, Devletiğinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara.
- Ünal, U. (2003), öIII. Selim Döneminde Osmanlı, Bahriyesiö, *Askeri Tarih Ara tirmalar, Dergisi*, Say, 1, s. 81-93.
- Wallach, J. L. (1985), *Bir Askeri Yardımların Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri (1835-1919)*, (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yayınları, Ankara.

- Walsh, Rev. R. (1836), *A Residence at Constantinople, During a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*, 2 vols, Westley & Davis, London.
- Woods, Sir H. F. (1976), *Türkiye An,lar, (Osmanl, Bahriyesinde 40 Y,l) 1869-1909*, (Çev. Fahri Çoker), Milliyet Yay,nlar,, stanbul.
- Yavuz, C. (2000), *Osmanl, Bahriyesiñde Yabanc, Misyonlar (Çe me Facias,ñndan Birinci Dünya Harbine Kadar Osmanl, Bahriyesiñde Ça da la ma Gayretleri)*, Dz. K. K.l, , Yay,nlar,, Ankara.
- Zorlu, T. (2008), *Innovation and Empire in Turkey: Sultan Selim III and the Modernisation of the Ottoman Navy*, IB Tauris, London.

Ekler

Ek-1: öMü avir Pa aö Sir Adolphus Slade Bibliyografyas,

- Slade, A. (1833), *Records of Travels in Turkey, Greece, &c. and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831*, 2 vols, 2nd ed., Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1837), *Turkey, Greece and Malta*, 2 vols, Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1839), *The Sultan and Mehemet Ali; or, The Present Crisis in Turkey*, Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1840), *Travels in Germany and Russia-Including a Steam Voyage by the Danube and the Euxine from Vienna to Constantinople, in 1838-39*, Longman, Orme, Brown, Green, and Longmans, London.
- Slade, A. (1846), *A Few Words on Naval Construction and Naval Promotion*, Saunders and Otley, London.
- Slade, A. (1854), *Turkey and the Turks, and a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha. A Record of Travel*, William Taylor & Co., New York.
- Slade, Captain Sir A. (1859), *Maritime States and Military Navies*, James Ridgway, London.
- Slade, Sir A. (Mushaver Pasha) (1867), *Turkey and the Crimean War: A Narrative of Historical Events*, Smith, Elder and Co., London.
- Slade, Sir A. (1943), *Türkiye ve K,r,m Harbi*, (Çev. Ali Riza Seyfio lu), T.C. Askeri Deniz Matbaas,, stanbul.
- Slade, Sir A. (1945), *Sir Adolphus Sladeñn (Mü avir Pa a) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanmas, ile Yapt, , öKaradenizöSeferi*, (Çev. Ali Riza Seyfio lu), T.C. Askeri Deniz Matbaas,, stanbul.
- Slade, A. (1973), *Kapdan Pa a*, (Çev. Osman Özde), Bo aziçi Yay,nlar,, stanbul.
- Slade, Sir A. (2012), *Mü avir Pa añ,n K,r,m Harbi An,lar,*, (Çev. ve Haz. Candan Badem), Türkiye Bankas, Kültür Yay,nlar,, stanbul.